

Nazismen och dess motståndare

I ett nyss utkommet arbete har amerikanska specialister gjort ett intressant och betydelsefullt försök att klarlägga den tyska "motståndsrörelsen" under kriget (Almond, *The Struggle for Democracy in Germany*, University of North Carolina Press). Det påpekas att den aktiva oppositionen mot nazismen väsentligen kom från två håll: en konservativt och kristet färgad riktning, som spelade huvudrollen vid kuppförsoket den 20 juli 1944, och en socialistisk riktning, som främst framträdde genom agitation på arbetsplatserna. En tendens att överdriva motståndsrörelsens omfattning gör sig helt naturligt gällande efter nederlaget. Den myt som härvid skapas är, sägs det, av värde för Tysklands framtid: "I motsats till propagandadoktrinen om 'kollektiv skuld' för nazistbarbariet, som leder till att förtvivlan stegras och nationalismen stimuleras, innefattar myten om det tyska motståndet ett löfte om nydaning genom egen kraft." Av de stora tyska partierna kan det religiöst präglade hänvisa till en riktning inom motståndsrörelsen, det socialdemokratiska till en annan; i bästa fall kan, liksom i en rad ockuperade länder, känslan av enighet på denna punkt mildra de partipolitiska motsättningarna. Genom erfarenheterna från östzonen har kommunismen i Tyskland, trots sin obestridda del i oppositionsarbetet, blivit helt komprometterad.

Undertryckningspolitiken skärptes i hög grad under kriget; all sannolikhet talar för att också oppositionen växte i styrka. Antalet dödsdomar i Tyskland var år 1939 99, år 1941 1.391, år 1943 5.336; säkerligen undanröjdes ett ojämförligt större antal politiska motståndare genom mord och svält i och utanför koncentrationslägren. Beträffande antalet häktningar av politiska skäl finns fullständiga uppgifter för tiden april-juni 1944. Under detta kvartal häktades av den hemliga polisen 8.588 tyskar, av vilka — enligt nazistpolisens anteckningar — 1.724 räknades till den kommunistisk-marxistiska (socialistiska) och 1.014 till den reaktionära oppositionen; i 287 fall tillskrevs motståndet religiösa motiv.

Att jämföra dessa siffror med motsvarande siffror från ockuperade länder är inte utan vidare möjligt. Anledning finns att anta att undertryckningen i Tyskland var hårdare än i vissa ockuperade stater — att exempelvis i Norge och Danmark ingripa mot alla för opposition misstänkta skulle ha varit en ren omöjlighet. Med visshet kan dock sägas att det aktiva motståndet var vida större utanför än i Tyskland. Visserligen avrättades efter dom av politiska skäl under hela kriget inte mer än några hundratal normmän och danskar, men antalet häktade var flerfaldigt större i vissa undersökta ockupationsländer än i Tyskland, och sabotagehandlingar och dylikt lär ha varit talrikare och ha orsakat större förluster för motståndsrörelserna i de ockuperade länderna.

des, allt utanför nazismen krossades. Varför gjorde inte det tyska folket, den majoritet av det tyska folket som röstat mot Hitler, ett starkare motstånd? Antagligt är att lydnadstraditionen, den auktoritära traditionen, var en värdefull tillgång för den grupp av förbrytare och lycksökare som tagit ledningen; det är svårt att tänka sig att exempelvis engelsmän och amerikaner skulle ha böjt sig lika fogligt. Men de avgörande faktorerna skulle säkert överallt ha varit ungefär lika verksamma. Förtrycket var det väsentliga; varje motstånd, av en arbetare i en fackförening, av en professor vid ett rektorsval, av en ämbetsman inför givna order, förde till regimens koncentrationsläger eller nazistpartiets pinokamrar. Det krävdes hjältemod både för öppet motstånd och för konspirationer i hemlighet. Propagandan höll massorna i okunnighet om de värsta ogärningarna, skrämde genom att erinra om vålda fall av likvidering, lockade genom att förgylla regimens politik och syften. Det ekonomiska läget förbättrades — väsentligen på grund av internationella konjunkturer —, och mitt under rustningarna betygade styrelsen sin oryggliga fredsvilja. Det var begripligt om de första utrikespolitiska aktionerna — ända fram till Tjeckoslovakiens totala erövring 1939 — i Tyskland uppfattades som framgångar för en på alla tyskars införlivande med riket inriktad, i god mening nationell politik.

I utlandet var man vid denna tid inte så klok, insiktsfull och fördömande som man nu gärna tror sig ha varit. Något hopp om hjälp utifrån kunde oppositionen i Tyskland inte gärna hysa. Avspänningspolitiken blomstrade. Redan på sommaren 1933 kom nazismens konkordat med påven; två år senare slöts den stora flottöverenskommelsen med England, Rhenlandet militariserades, Österrike annekterades, stora delar av Tjeckoslovakien blev tyska,

Daladier och Neville Chamberlain talade om fred och försörjning. Pressen, som hade vida större möjligheter än tyskarna själva att få kunskap om förhållandena i Tyskland, ställde sig ofta kritisk till de "lösa ryktena" om nazismens illgärningar — kunde man tro på avhoppare och överlöpars? I Sverige framträdde denna vilja att förstå och uppskatta inom alla läger — minst inom socialdemokratien. Då en dokumenterad redogörelse för jedeförföljelserna, "Den gula fläcken", utkom uppmärksammades den blott av ett fåtal tidningar. Betrodda och informerade personer talade om de sociala framstegen i Hitlers Tyskland och försäkrade oss om att Hitler ville fred och endast krävde en korrigering av orättfärdiga gränser.

Och dock saknades inte helt aktivt motstånd inom Tyskland. Redan år 1933 hade fyrtio koncentrationsläger upprättats; de nio största hyste omkring 100.000 fångar; siffran bör ses i belysning av att år 1938 20—25 procent av fångarna i Sachsenhausen dog inom fyra månader. Det var en överdrift, men icke en alltför stor överdrift, då tyskar några år senare talade om Tyskland som "det första land som ockuperades av Hitler". Sedan århundraden hade ett sådant förtryck inte förekommit i Europa utanför Ryssland. Att betona nödvändigheten av fred med en sådan regim framstod som de västeuropeiska statsmännens första plikt.

Den som kräver skuldskänsla och ånger av tyskarna bör därför utsträcka sitt krav till andra folk. Framför allt bör han i dagens läge begära att ryssarna skall vara behärskade av dessa känslor. Här har vi samma register på utförda, passivt godtagna, tolererade ogärningar. Men endast vetlösheten kräver att ryssarna skall känna sig förkrossade av vad som skett, att kommunismens skuldbörda skall tillräknas det ryska folket.

146
13/8

Trygve Lie och Gunnar Heckscher

ledartanken osv.) visade det sig att flertalet tyskar inte godtog något moment i densamma och att blott några få procent på alla punkter var bestämda av den nazistiska propagandan. Utan tvivel har nazismen i de flestas ögon komprometterats genom nederlaget. Nationalistiska stämningar — utan speciellt nazistisk färg — har emellertid senare vuxit i styrka och både inom det religiösa och det socialdemokratiska partiet tagit sig oroande uttryck.

Detta förhållande är dock självklart. Så länge Hitler segrade måste hans prestige ha stigit inom massan av det tyska folket. För dem som var fiendliga till diktaturen uppstod en konflikt mellan patriotismen — om man så vill en missförstådd patriotism — och känslan för frihet och rättvisa. Att döma vare sig den ena eller andra av dessa grupper är lika svårt som att bedöma andra folk som under en dålig eller rent av förhatlig regim kämpat för sitt land. Det bör också ihågkommas att nazismens undertryckningspolitik i det stora hela överallt var framgångsrik. Det hjältemod som visades i ockupationsländerna och den betydelse motståndsrörelsen i dessa länder hade får inte låta oss bortse från att hela det ockuperade Europa utan genomfört kollektivt motstånd arbetade i de nazistiska slavdrivarnas regi.

En av ockupationsmakterna i västzonen genomförd, i den nyssnämnda skriften refererad opinionsundersökning tyder på att de nazistiska doktrinerna trots allt inte lyckats få ett fast grepp om det tyska folket. Då denna åskådning uppdelades i sina beståndsdelar (rastanken,

Ömsesidig upplysning kan bidra till att kravet på tysk skuld känsla mildras eller försvinner och att tyskarna uppnår en självkänsla som inte bygger på glömska av det förgångna eller färgas av hat mot segrarna. Att tyskarna får veta vad nazismen gjort och vilken reaktion dess gärningar lett till är en del av denna upplysning — likaväl som att andra folk kommer till insikt om att tyskarna i många avseenden vetat och vet mindre om vad som skett i deras land än främlingar i fria stater. En förståelse på demokratisk grund måste innebära att man uppfattar det förklarliga även i vissa djupt motbjudande skeenden — exempelvis att en betydande del av det tyska folket inte bara uthärdade, utan aktivt stödde Hitler och att västmakterna efter kriget medgav att en stor del av Europa, däribland en stor del av Tyskland, hemföll under en despoti lika skoningslös som den i kriget betvingade.

Att Förenta nationernas generalsekreterare, Trygve Lie, gör reklam för sin organisation är naturligt. Men han är, åtminstone inför en något informerad publik, en dålig reklamman. Det måtlösa skrytet med de egna produkterna börjar inom privat reklamverksamhet bli omodernt; hr Lie går på som en gammaldags auktionsförrättare eller en försäljare i en amerikansk gatubasar. Några satser i hans Skansental är banala, några tvivelaktiga och några komplett orimliga; vad som nästan helt saknas är en måttfull och klagörande upplysning. Låt oss ta några stickprov! "Man skall vara uppmärksam på att det är FN och ofta FN ensamt som stått mellan det provisoriska fredstillstånd som råder och hotet om ett tredje världskrig." Alltså: FN skulle under de förflutna åren ofta ha räddat freden. Något försök att bevisa detta görs inte, förstådligt nog; det finns inte ett uns av sannolikhet för att FN ens spelat någon nämnvärd roll som fredsfrämjande faktor. "Och så har vi Palestina. På 26 månader har FN lyckats finna en lösning på ett problem som förföljt mänskligheten i 2.000 år." Lika galet; frågan om en judisk stat i Palestina är relativt ny; dess lösning påbörjades av engelsmännen för trettio år sedan; FN:s förslag till lösning har upprivits genom judarnas militära framgångar och kommer med säkerhet att avskrivas; judeproblemet, det gamla problemet, är dess värre fortfarande ett svårt och olöst problem. FN har "ännu inte under sin fyraåriga tillvaro kostat så mycket som en enda dags krigföring för ett enda land, USA, under se-

naste världskriget. Folken kan ju välja vilketdera de vill ha." Kan man vara mera billig, mera tarvlig? Tror hr Lie att det inte hade blivit krig 1939 om vi då haft FN i stället för NF?

Tror över huvud hr Lie på dessa uttalanden? Med all sannolikhet är svaret ja. Han är så van vid reklamjal inför en välmenande och överseende publik att självkritiken och till och med förmågan av reflekterad analys krympt samman. Han är, kort sagt, en av sitt yrke knäckt skåltalare, och allt vore i sin ordning, om han talade inte till en värld, utan till ett enklare ordensällskap. Men denna propaganda är inte blott ovederhäftig utan även farlig. De människor som saknar utrikespolitiskt intresse och utrikespolitisk kunskap — och de är många inte minst i vårt land — kan tro att det förhåller sig som hr Lie säger. Och då är slutsatsen klar: försvar, Atlantpakt, allt detta är av ringa betydelse, eftersom FN klarar saken. Just den tanken, allmänt godtagen, skulle leda till krig genom att insöva demokratierna i säkerhet.

Medan hr Lie undflyr realiteterna, har hr Gunnar Heckscher tagit upp en av de stora realfrågorna i nordisk politik. I anslutning till utrikesminister Langes yttrande om ett militärt samarbete mellan Nordens länder framhöll hr Heckscher att de skandinaviska länderna med eller mot sin vilja och med eller utan Atlantpakt är beroende av varandra. "Samma faror hotar dem alla, och om de skulle råka i krig, måste de under alla förhållanden söka anknytning till varandra." Att avvisa den norske utrikesministerns förslag är helt enkelt att medvetet förkasta en möjlighet till samarbete i fredens och den egna trygghetens intresse, en linje som de demokratiska svenska partierna var ense om för blott några månader sedan. Skall det i längden låta sig göra att med såpbubblor av typen Lie hindra en saklig prövning och en öppen debatt kring vår utrikespolitik efter Atlantpakten?